Lausunto ulkomaalaislain muuttamisesta (toimeentuloedellytys, tiedonvaihto)

Lausuttu lausuntopalvelussa 2.10

Yleiset huomiot esityksestä

Esityksen keskeisenä tarkoituksena on saattaa lain tasolle menettelyjä, jotka ovat merkittävältä osin jo käytössä. Tämä on lähtökohtaisesti tervetullutta. Erityisesti maksukorttien käyttöön ja salassa pidettävien tietojen oma-aloitteiseen luovuttamiseen liittyvät menettelyt vaikuttavat yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin tavalla, joka edellyttää säädösperustaa.

Samalla Suomen Punainen Risti kiinnittää huomiota, että arvio yksilön oikeuksiin vaikuttavien hallinnollisten menettelyjen oikeusperustasta on perusteltua pyrkiä toteuttamaan ennakoivasti.

Perheenyhdistämisen toimeentuloedellytyksen euromäärän määrittämistä koskevat huomiot

Oikeus perhe-elämään on perustavanlaatuinen ihmisoikeus, jonka Suomi on sitoutunut turvaamaan muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa, YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa sekä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. Kansainvälistä suojelua saavien henkilöiden asema on erityinen, koska henkilö voi turvallisesti palata kotimaahansa ja perhe ei tämän vuoksi yleensä voi viettää yhteistä perhe-elämää lähtömaassa. Perheenyhdistäminen on turvallinen ja yksi harvoista laillisista väylistä, joiden kautta kansainvälistä suojelua saaneet voivat asua yhdessä perheidensä kanssa.

Esityksellä ei ole tarkoitus muuttaa turvatun toimeentulon edellytyksen aineellista sisältöä tai perhesiteen perusteella myönnettävän oleskeluluvan edellytyksiä, vaan siirtää toimeentuloedellytyksen arvioinnissa käytettävien euromäärien määrittäminen Maahanmuuttoviraston ohjeesta valtioneuvoston asetukseen. Suomen Punainen Risti pitää sääntelyn avoimuutta vahvistavaa tavoitetta lähtökohtaisesti kannatettavana.

Esitysluonnokseen sisältyvän asetusluonnoksen mukaan toimeentulorajoja kuitenkin korotettaisiin. Esitysluonnoksen vaikutusarvion mukaan korotus olisi enimmillään vajaat 15 prosenttia ja kohdistuisi erityisesti yhden huoltajan perheisiin. Toimeentuloedellytys muodostaa jo nykyisellään monille perheille merkittävän esteen yhteiselle perhe-elämälle. Erityisesti kansainvälistä suojelua saavien henkilöiden ja lapsiperheiden kohdalla perheenyhdistämisen tosiasiallisia esteitä tulee vähentää eikä lisätä.

Kuten esitysluonnoksessa tuodaan ilmi, toimeentuloedellytyksen arvioinnissa käytettäviä euromääriä ei tule Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännönkään mukaan (Chakroun, C-578/08) soveltaa ehdottomina tulorajoina vaan viitteellisesti. Hakemusta ei voida evätä yksinomaan kyseisen viitteellisen euromäärän perusteella. Esityksessä tuleekin nykyistä vahvemmin painottaa Maahanmuuttoviraston velvollisuutta arvioida perheen tosiasialliset olosuhteet ja käytettävissä olevien tulojen riittävyys tapauskohtaisesti. Erityisesti lapsen edun ensisijaisuus edellyttää lapsen tilanteen huomioimista toimeentuloharkinnassa, jotta lapsen oikeus perhe-elämään voidaan turvata. Tapauskohtainen arviointi korostuu myös koska toimeentulorajat määritetään hyväksyttävien asumismenojen kuntakohtaisten enimmäismäärien perusteella: enimmäismäärä ei välttämättä vastaa perheen tosiasiallisia tai tarpeellisia asumiskustannuksia.

Esityksessä tulee lisäksi perustella tarkemmin, miten asetuksella säädettävät euromäärät vaikuttavat niiden voimaan tullessa vireillä oleviin hakemuksiin. Hakijan on voitava ennakoida hakemuksen edellytykset sitä jättäessään. Erityistä huomiota tulee kiinnittää myös jatkolupiin, joissa henkilön ja hänen perheensä elämä on jo vakiintunut Suomeen. Viitteellisen toimeentuloedellytyksen korottaminen saa yksinään vaarantaa perhe-elämän jatkumista Suomessa.

Pitkittynyt ero perheenjäsenistä sekä jatkuva huoli turvattomissa oloissa elävistä läheisistä ovat osa monien Suomessa elävien ulkomaalaisten arkea. Tutkimuskirjallisuuden perusteella tällainen pitkittynyt epävarmuus kuormittaa terveyttä ja hyvinvointia sekä voi vaikeuttaa kotoutumista, opiskelua ja työllistymistä (esim. Hiitola & Vähä-Savo 2021; Ismail 2023; Rask ym. 2016). Perheenyhdistämisen vaikeuttamisella voi siten olla esityksessä arvioitua laajempia sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia vaikutuksia.

Tiedonvaihtoa työperäisen hyväksikäytön estämiseksi koskevat huomiot

Esitysluonnoksessa ehdotetaan viranomaisten oma-aloitteisen tiedonvaihdon lisäämistä erityisesti työperäisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Työperäisen hyväksikäytön ehkäiseminen ja uhrien suojelu ovat tärkeitä tavoitteita.

Esitysluonnoksessakin tunnistetaan, että tietojen luovuttamisesta voi joissakin tilanteissa aiheutua kielteisiä seurauksia myös hyväksikäytön uhrille. Tällaiset tilanteet tulee pyrkiä välttämään. Työntekijöiden suojelemiseksi toteutettava tiedonvaihto ei saa johtaa siihen, että sen kielteiset seuraukset kohdistuvat työntekijöihin.

Maahanmuuttoviraston antamaa maksukorttia koskevat huomiot

On välttämätöntä, että vastaanottorahan maksamiseen käytettävästä maksukortista ja siihen liittyvästä henkilötietojen käsittelystä säädetään laissa.

On kuitenkin jossain määrin ongelmallista, että vastaanottojärjestelmän asiakkaiden maksuliikenteen järjestämiseksi ei ole löydetty ratkaisua, joka palvelisi laajemmin henkilöitä, joilla ei esimerkiksi henkilöllisyysasiakirjojen tai henkilötunnuksen puuttumisen vuoksi ole mahdollisuutta käyttää tavanomaisia pankkipalveluja.

Esitysluonnoksessa ei tarkastella sitä, mitä maksukortin varoille tapahtuu tilanteessa, jossa vastaanottopalvelut päättyvät ja maksukortin käyttöoikeus lakkaa. Esityksessä tulee varmistaa, että henkilö saa kortilla olevat varansa tosiasiallisesti käyttöönsä myös maksukortin käyttöoikeuden päättyessä.

Tieto kansainvälisen suojelun hakemisesta on arkaluonteinen, ja sen paljastuminen voi pahimmillaan vaarantaa hakijan tai hänen läheistensä turvallisuuden. Tieto vastaanottokeskuksen asiakkuudesta käytännössä paljastaa myös henkilön aseman suojelun hakijana tai saajana. Esitysluonnoksessa tulee siksi arvioida tarkemmin, kuinka laajalle tämä tieto käytännössä välittyy maksukortin käyttämisen yhteydessä ja kuinka se eri järjestelmissä suojataan.

Mahdollisuus poiketa maksukortin käyttämisestä on tärkeä tilanteissa, joissa kortti ei ole käytettävissä tai henkilölle soveltuva ratkaisu. Esityksessä käteisen käyttämisen edellytykseksi asetetaan kuitenkin tilanteen välttämättömyys, mikä voi muodostaa liian korkean kynnyksen ja estää käteisen käytön silloinkin, kun se olisi tarkoituksenmukaista. Käteisen käyttö tulee mahdollistaa esimerkiksi "tarvittaessa". Vastaanottodirektiivin (EU) 2024/1346 mukaan päivittäisiin menoihin tarkoitetun etuuden tulee sisältää rahamääräinen osa, jolla turvataan hakijalle vähimmäismäärä itsenäisyyttä jokapäiväisessä elämässä. Jos rahamääräistä osuutta ei voida maksaa tilille eikä maksukortti ole käytettävissä tai henkilölle soveltuva, käteinen on ainoa tapa turvata rahamääräinen osuus. Käteisen käyttöä ei tule rajata vain yksittäisiin välttämättömiin hankintoihin, kuten lääkkeiden ostamiseen.